

To be published in the Weekend Supplement

of the daily Jutarnji List

Don t quote / don t circulate

Hrvatska – ili kako su zemlje južne ili jugoistočne Europe upale u podmuklu zamku iz koje im nitko ne pomaže

od

Heinera Flassbecka

Trenutna situacija

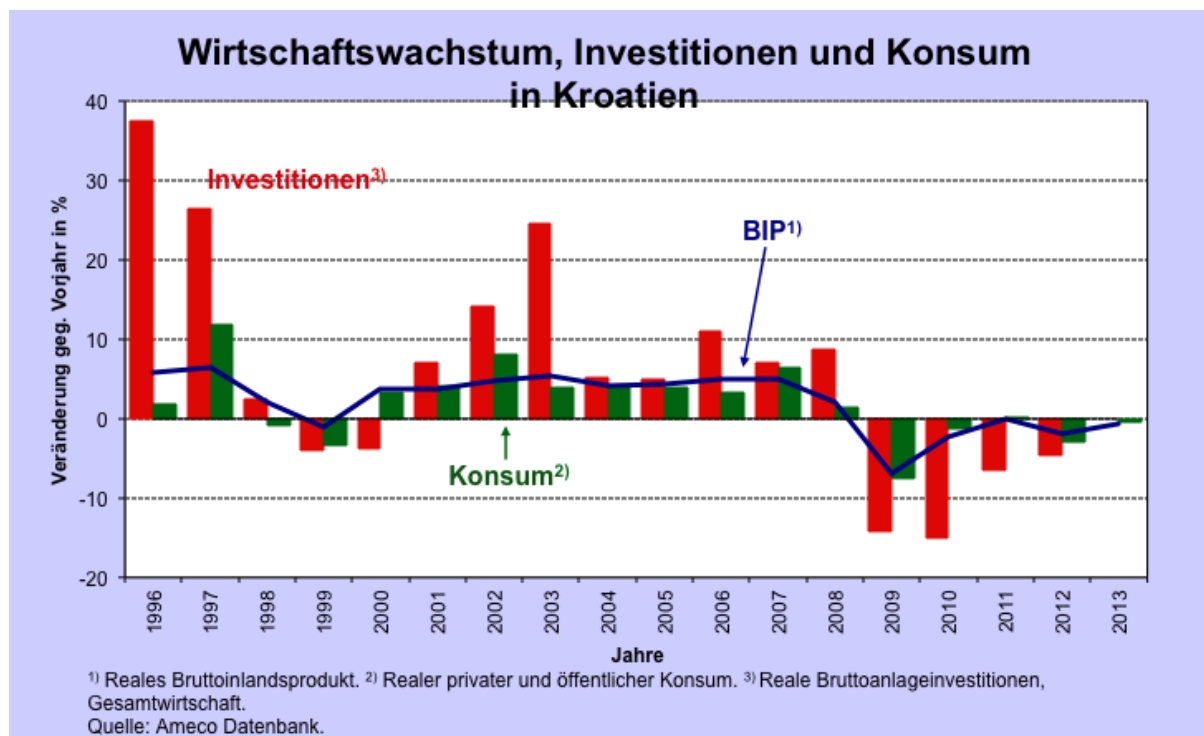
Sredinom prosinca sam na poziv zaklade Friedrich Ebert posjetio Zagreb te sam imao priliku razgovarati s nekoliko osoba koje su bile dobro upućene u ono što se događa u njihovoj zemlji. Rezignacija je bila svugdje prisutna. Svi traže rješenje za nastalu situaciju i ne mogu je naći. Vlada čeka, iako postoji opasnost da će se situacija nakon četiri godine recesije dodatno pogoršati te je nezaposlenost već jako visoka i mnogi mladi ljudi razmišljaju o odlasku iz Hrvatske.

To što se događa u Hrvatskoj, po mnogo čemu je tipično za zemlje jugoistočne Europe koje su ili članice Europske unije (Hrvatska je 1. srpnja postala članicom EU) ili se nadaju da će prije ili kasnije postati članice EU ili još uvijek čekaju da budu primljene u EU. Po završetku planskog gospodarstva, u tim je zemljama postojala kratka faza euforije tijekom koje se životni standard brzo poboljšavao, što se, međutim, uglavnom nije temeljilo na vlastitoj proizvodnji i povećanoj produktivnosti, već na brzim uvozima i velikom rastu plaća.

No, danas se vidi da je takav aranžman bio fatalan budući da vlade i središnje banke, koje se u pravilu drže fiksnog tečaja eura (za što zbog velikog afiniteta građanstva prema euru i ne postoji alternativa), dovodi u situaciju u kojoj više ne raspolažu s nijednim gospodarsko-političkim instrumentom te čak ne mogu ni zaustaviti pad u duboku recesiju. Svi odgovorni čekaju čudo koje, prema stanju stvari, treba doći izvana. Ili se nadaju oživljavanju europskog gospodarstva ili većem broju izravnih investicija jer više nemaju povjerenja u vlastite tvrtke. Postoje jednostavna rješenja, ali za njih je potrebna aktivna pomoć drugih Europljana. No, oni ne samo da ne misle na zemlje kao što je Hrvatska, nego iz ideoloških razloga čak i blokiraju ta rješenja.

Kao i mnoge druge zemlje, tako je i Hrvatska u tranziciji obećavajuće krenula u novu fazu tržišnog gospodarstva. Puno se investiralo (u prosjeku se od 1995. do 2008. godine bilježio godišnji rast bruto investicija od otprilike 10 posto), a i potrošnja je u tom razdoblju s 3 posto bila dobra (vidi sliku 1).

Slika 1

Legenda uz grafiku:

Gospodarski rast, investicije i potrošnja u Hrvatskoj

BIP¹⁾= BDP

Konsum²⁾=potrošnja

Investitionen³⁾=investicije

Veränderung geg. Vorjahr = promjene u odnosu na prethodnu godinu

Jahre = godina

¹⁾ Realni bruto domaći proizvod ²⁾ Realna privatna i javna potrošnja ³⁾ Realne bruto investicije, ukupno gospodarstvo

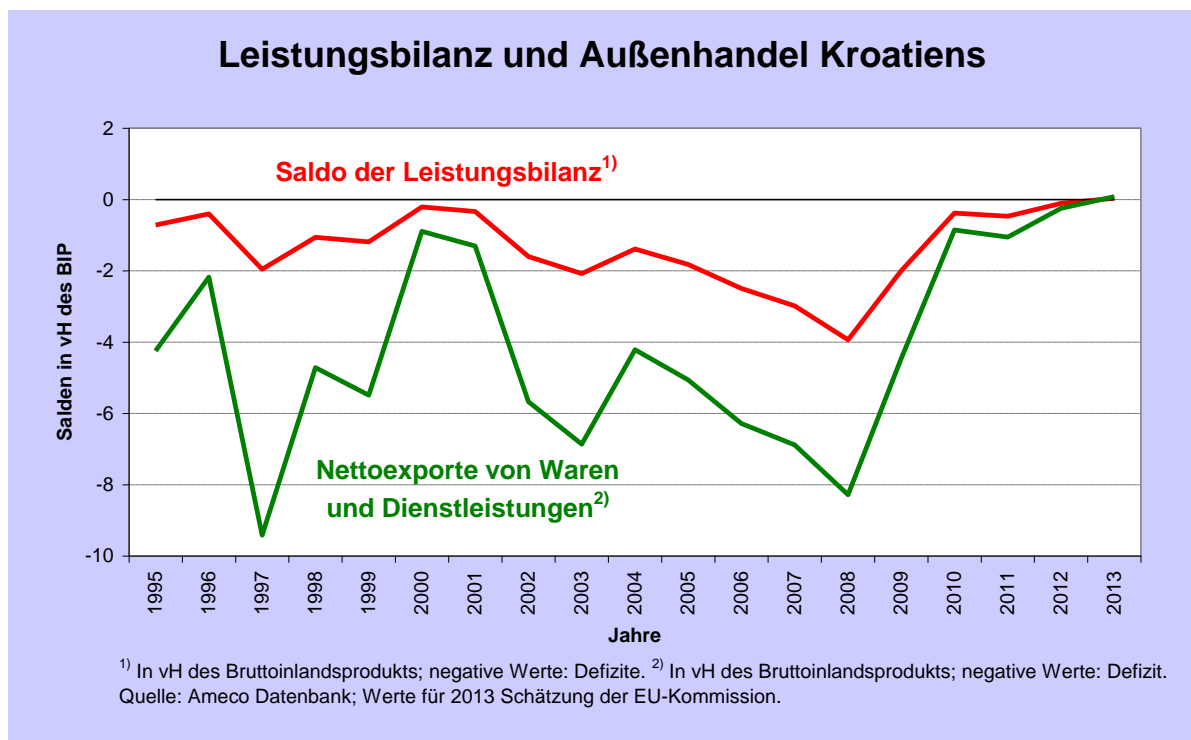
Izvor: baza podataka Ameco

Do velikog loma došlo je 2008./2009. godine, s globalnom recesijom popraćenom financijskom krizom. Izvoz se dramatično urušio (-16%), a s njim i investicije (-14%).

Bilanca tekućih transakcija je već od 90-ih godina bila u deficitu (vidi sl. 2), ali se kretala u donekle „podnošljivom“ rasponu od malo ispod nule do -2% bruto domaćeg proizvoda. Deficiti su se povećali tek u razdoblju od 2000. do 2008. godine (crvena linija). Ako se promatra samo neto izvoz roba i usluga (dakle, bez prijenosa iz ostatka svijeta, a posebice bez doznaka Hrvata koji rade u inozemstvu u Hrvatsku), onda se vidi u kojem dramatičnom razmjeru hrvatska potražnja nije išla u korist domaćeg gospodarstva: zemlja koja u vanjskoj trgovini godinama iz inozemstva uvozi više robe, i to za 4 do 8 posto svoje gospodarske snage, nego što je tamo plasira stvara enormno inozemno zaduženje.

Ti deficiti u vanjskoj trgovini i u bilanci tekućih transakcija nestali su tek s teškom recesijom od 2009. godine, ali ne i nagomilana zaduženja. No, razlog za to je prije svega manja potražnja za uvozom, a ne novi izvozni uspjesi.

Slika 2

Legenda uz grafiku:

Bilanca tekućih transakcija i vanjska trgovina Hrvatske

Saldo der Leistungsbilanz¹⁾= saldo bilance tekućih transakcija

Nettoexporte von Waren und Dienstleistungen²⁾=neto izvoz roba i usluga

Salden in vH des BIP = saldo kao postotak BDP-a

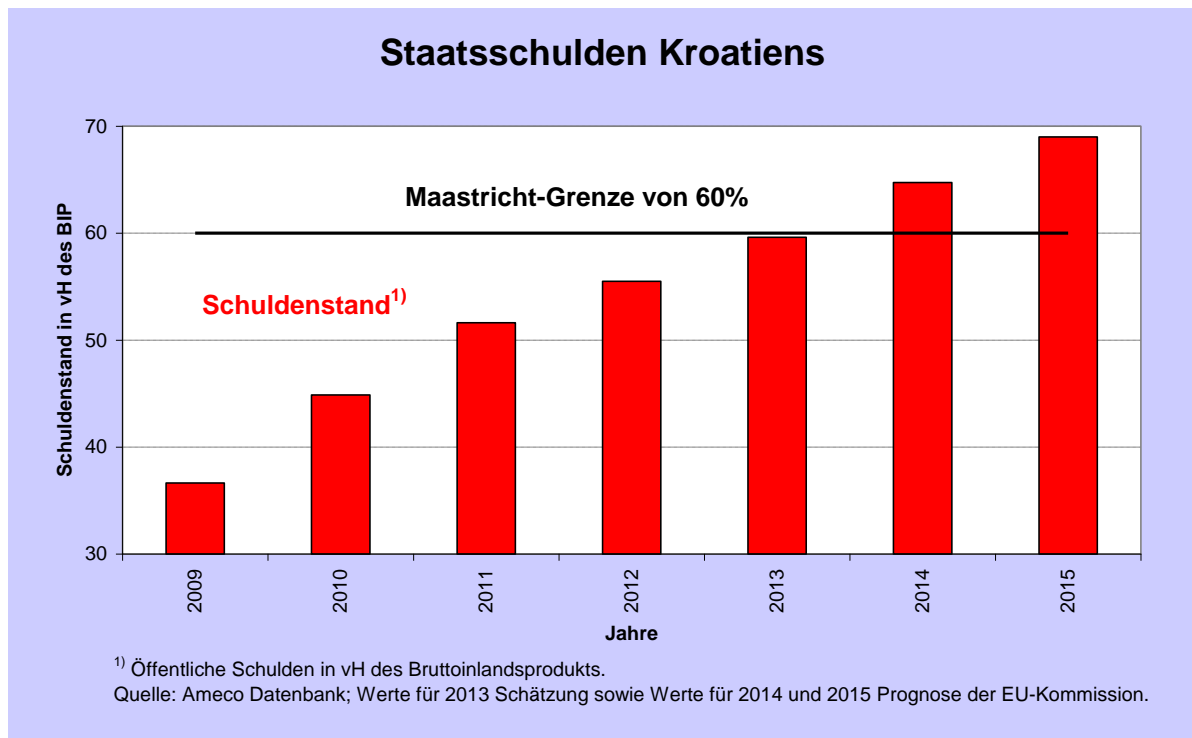
Jahre = godina

¹⁾ Kao postotak BDP-a; negativne vrijednosti: defцити ²⁾ Kao postotak BDP-a; negativne vrijednosti: defцити

Izvor: baza podataka Ameco; vrijednosti za 2013. – procjena Europske komisije

Paralelno s konjunkturnim lomom nakon financijske krize 2008. godine, država se morala boriti s visokim deficitima, što je državno zaduženje, koje je još koncem 2000-ih iznosilo otprilike 35 posto, dovelo blizu granice od 60 posto, koju Europska unija smatra magičnom granicom (vidi sl. 3).

Slika 3

Legenda uz grafiku:

Državni dug Hrvatske

Maastricht-Grenze von 60% = Granica prema Ugovoru iz Maastrichts od 60%

Schuldenstand¹)= iznos duga

Schuldenstand in vH des BIP= iznos duga kao postotak BDP-a

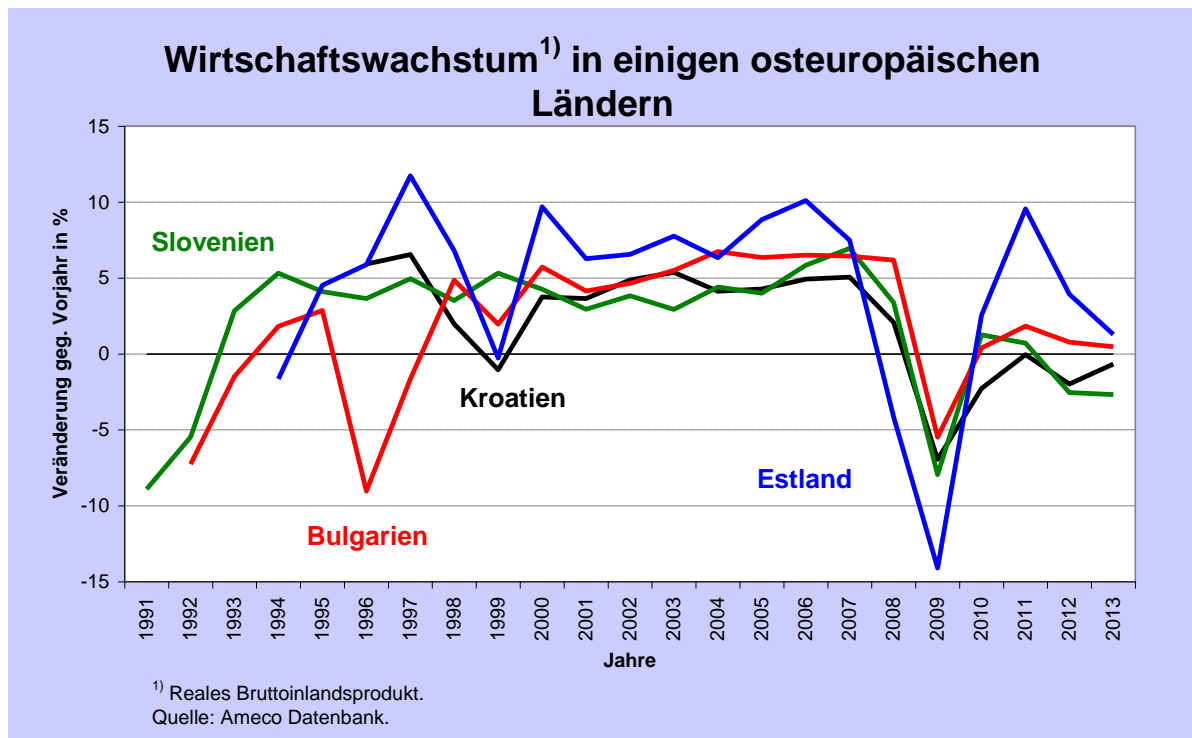
Jahre = godina

¹) Javni dug kao postotak BDP-a

Izvor: baza podataka Ameco; vrijednosti za 2013. g. su procjena te vrijednosti za 2014. i 2015. g. prognoza Europske komisije

Kada se uspoređi razvoj gospodarstva u Hrvatskoj s razvojem u drugim zemljama regije, primjerice Slovenijom ili Bugarskom (vidi sl. 4) vidi se veoma sličan tijek. Faza procvata, koja je počela početkom stoljeća, završila je svugdje s početkom financijske krize. Nakon 2009. godine više nisu ostvarene pozitivne stope rasta i izgleda kao da ne postoji skorašnji izlazak iz jednom aktivirane recesijske zamke.

Slika 4

Legenda uz grafiku:

Gospodarski rast¹⁾ u nekim zemljama istočne i jugoistočne Europe

Slovenien = Slovenija

Bulgarien = Bugarska

Kroatien = Hrvatska

Estland = Estonija

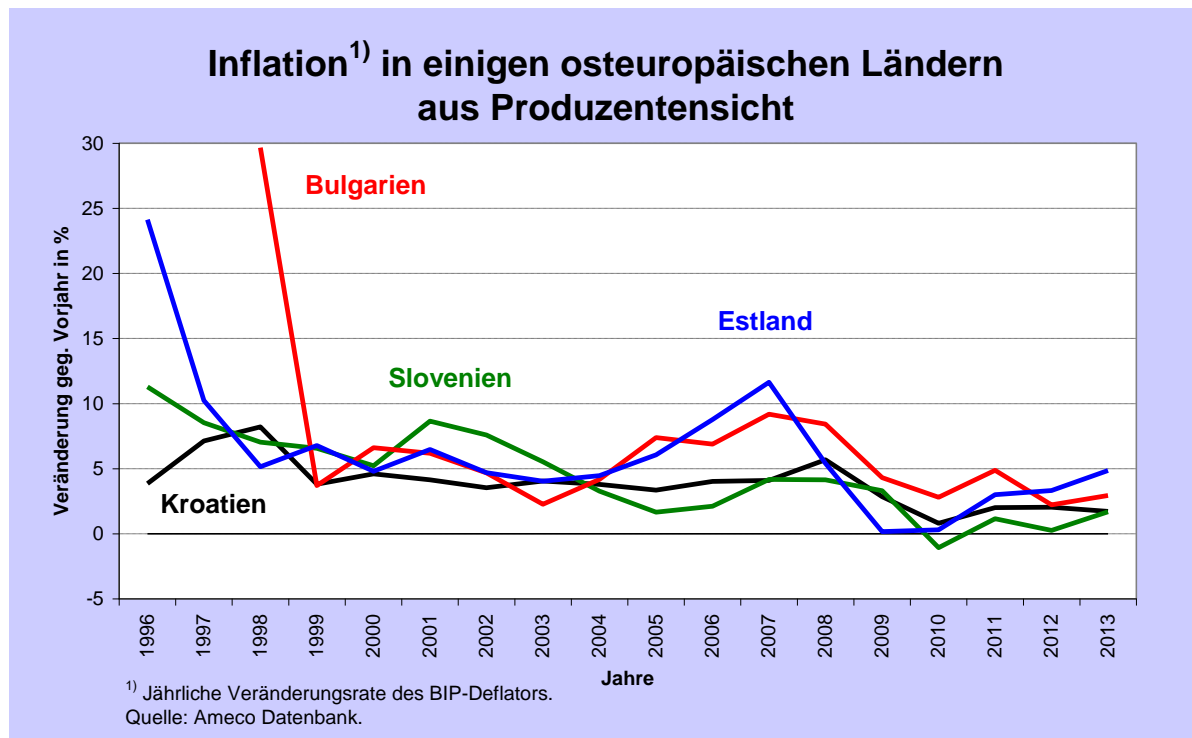
Veränderung geg. Vorjahr = promjene u odnosu na prethodnu godinu

Jahre = godina

¹⁾ Realni bruto domaći proizvod

Izvor: baza podataka Ameco

Kada se analiziraju razlozi za loš razvoj u Hrvatskoj, ponajprije se može vidjeti da je zemlja *manje* od ostalih trpila zbog visoke inflacije na početku tranzicijskog procesa (vidi sl. 5). U Hrvatskoj je stopa inflacije uglavnom iznosila gotovo pet posto, a nakon financijske krize bilježi rast od dva posto godišnje.

Legenda uz grafiku:

Inflacija¹⁾ u nekim zemljama istočne i jugoistočne Europe iz perspektive proizvođača

Kroatien = Hrvatska

Bulgarien = Bugarska

Slovenien = Slovenija

Estland = Estonija

Veränderung geg. Vorjahr in % = promjene u odnosu na prethodnu godinu u %

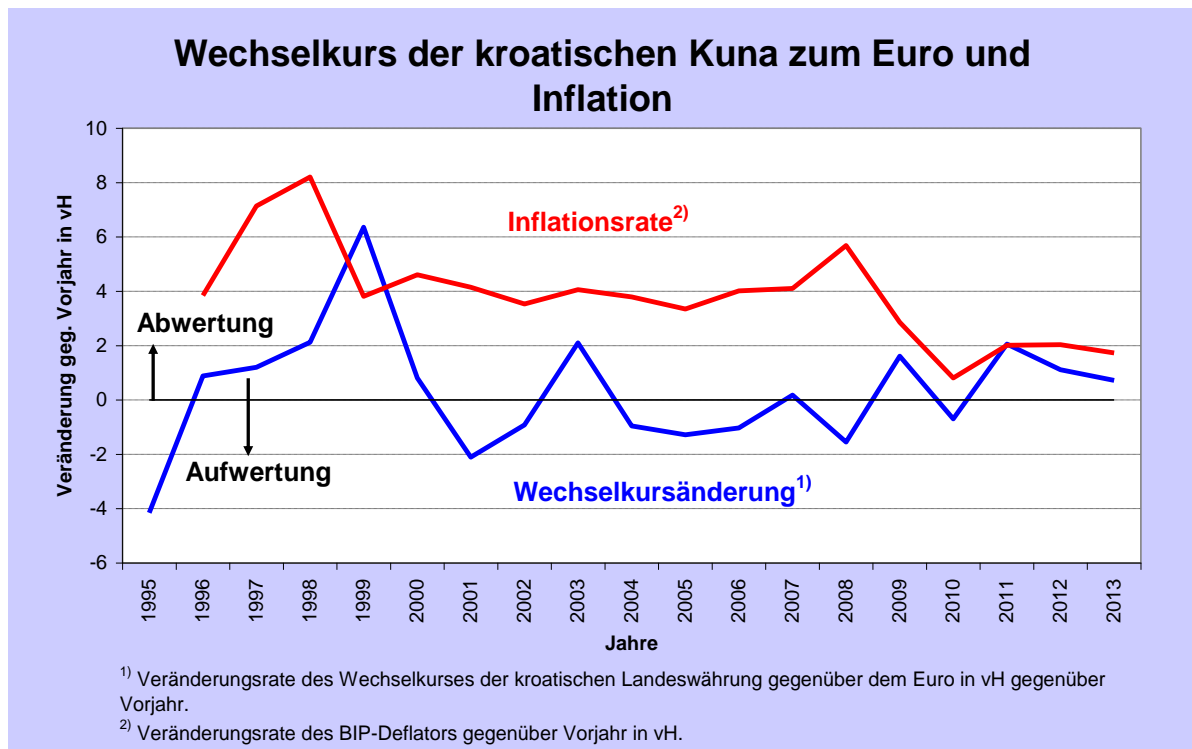
Jahre = godina

¹⁾ Godišnja stopa promjene deflatora BDP-a

Izvor: baza podataka Ameco

To djeluje u redu, no, to je ujedno i korijen današnjeg problema jer je Hrvatska u najboljem slučaju jednooki među slijepima. Kako bi se stekla slika o tomu kako Hrvatska stoji u međunarodnoj konkurenciji, a prije svega u odnosu na konkurenciju iz Europe, treba usporediti razvoj inflacije s razvojem tečaja. Kao što se vidi na slici 6, tečaj kune u odnosu na euro ne samo da nije odmah izjednačio inflacijsku razliku između Hrvatske i eurozone, što je bilo potrebno za očuvanje cijenovne konkurentnosti, nego je tečaj, uz relativno male oscilacije, od kraja devedesetih godina ostao na istoj razini.

Slika 6

Legenda uz grafiku:

Tečaj kune prema euro i inflacija

Abwertung = deprecijacija

Aufwertung = aprecijacija

Wechselkursänderung¹⁾ = promjena tečaja

Inflationsrate²⁾ = stopa inflacije

Veränderung geg. Vorjahr in % = promjene u odnosu na prethodnu godinu u %

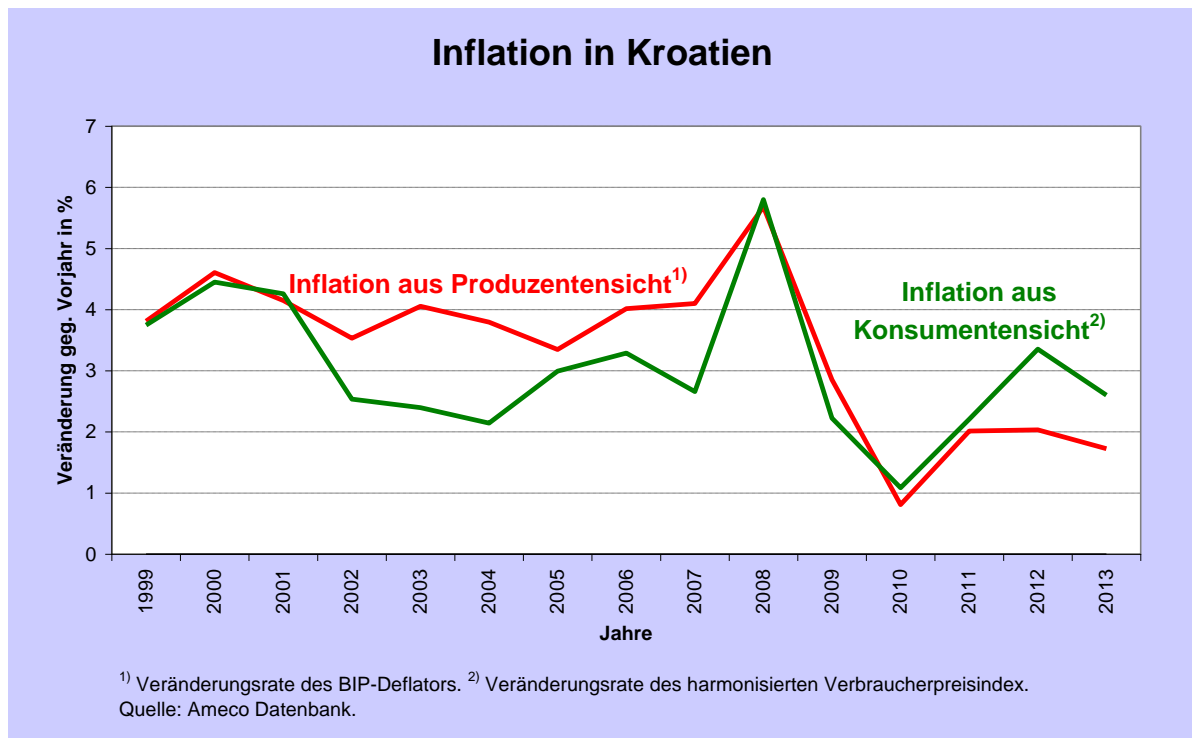
Jahre = godina

¹⁾ Stopa promjene tečaja kune prema euro u postocima u odnosu na prethodnu godinu

²⁾ Stopa promjene deflatora BDP-a u odnosu na prethodnu godinu u postocima

Tečaj je već 1999. godine iznosio 7,6 kuna/euro te i danas iznosi gotovo isto toliko. To ne može funkcionirati. Pri inflacijskoj stopi koja je znatno veća od dva posto to znači masivnu realnu aprecijaciju i značajan gubitak cijenovne konkurentnosti u odnosu na većinu članica Europske unije, a prije svega u odnosu na Njemačku.

Slika 7

Legenda uz grafiku:

Inflacija u Hrvatskoj

Inflation aus Produzentensicht¹⁾ = inflacija iz perspektive proizvođača

Inflation aus Konsumentensicht²⁾ = inflacija iz perspektive potrošača

Veränderung geg. Vorjahr in % = promjene u odnosu na prethodnu godinu u %

Jahre = godina

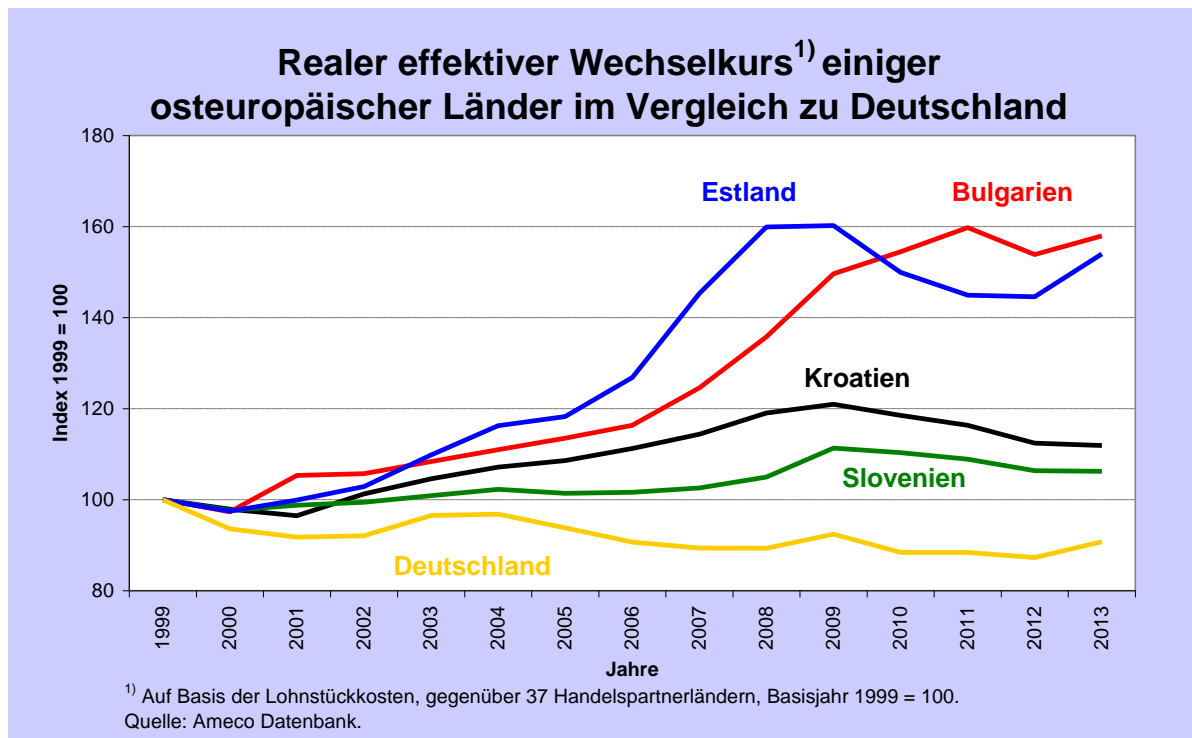
¹⁾ Promjena deflatora BDP-a

²⁾ Stopa promjene harmoniziranog indeks potrošačkih cijena

Izvor: baza podataka Ameco

Kada se promatra realni efektivni tečaj u Hrvatskoj, razvoj u odnosu na neke susjedne zemlje ne izgleda dramatičan (vidi sl. 8), no dojam vara.

Slika 8

Legenda uz grafiku:

Realni efektivni tečaj¹⁾ nekih zemalja istočne i jugoistočne Europe u usporedbi s Njemačkom

Deutschland = Njemačka

Estland = Estonija

Bulgarien = Bugarska

Kroatien = Hrvatska

Slovenien = Slovenija

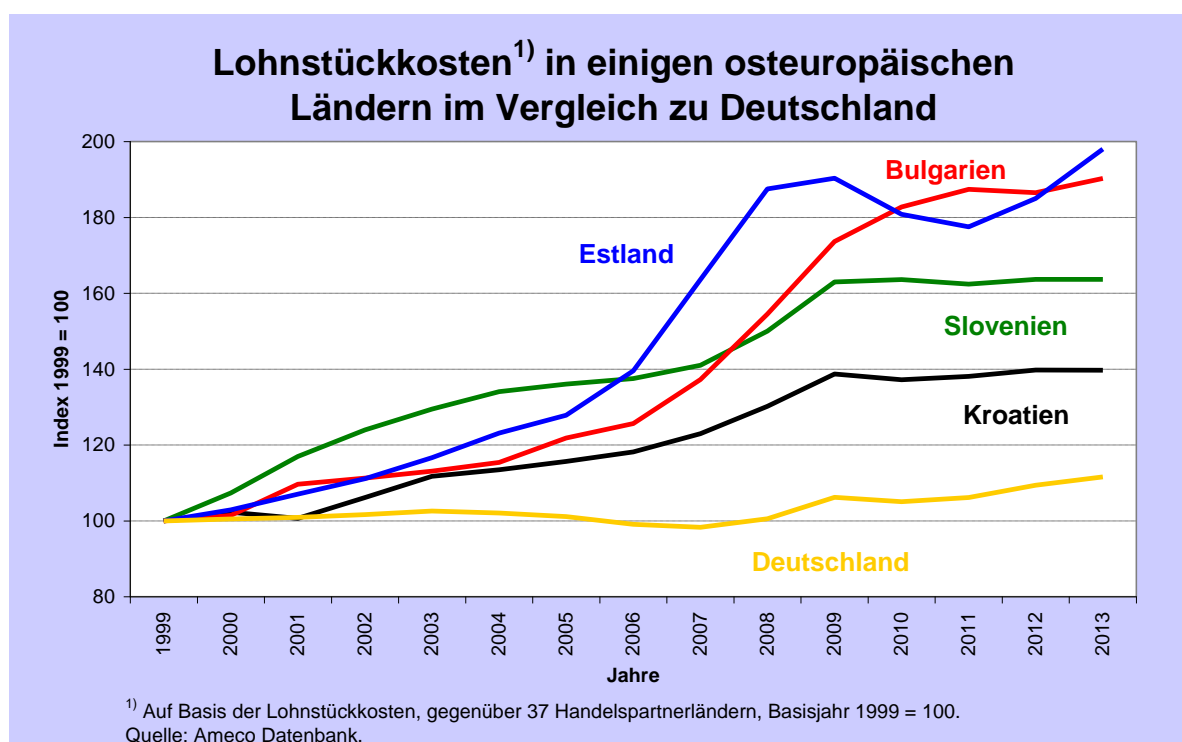
Jahre = godina

¹⁾ Na bazi jediničnih troškova rada u odnosu na 37 zemlje trgovinske partnere, bazna godina 1999. = 100

Izvor: baza podataka Ameco

Hrvatska bilježi dugotrajnu realnu aprecijaciju, koja od 1999. do 2013. godine iznosi 12 posto. Direktna usporedba jediničnih troškova rada s razvojem u Njemačkoj to jasno pokazuje (vidi sl. 9). Doduše, u Estoniji i u Bugarskoj je situacija još puno lošija, ali to nije niti utjeha niti pomoć.

Slika 9

Legenda uz grafiku:

Jedinični troškovi rada¹⁾ u nekim zemljama istočne i jugoistočne Europe u usporedbi s Njemačkom

Estland = Estonija

Deutschland = Njemačka

Bulgarien = Bugarska

Slovenien = Slovenija

Kroatien = Hrvatska

Jahre = godina

¹⁾ Na bazi jediničnih troškova rada u odnosu na 37 zemlje trgovinske partnere, bazna godina 1999. = 100

Izvor: baza podataka Ameco

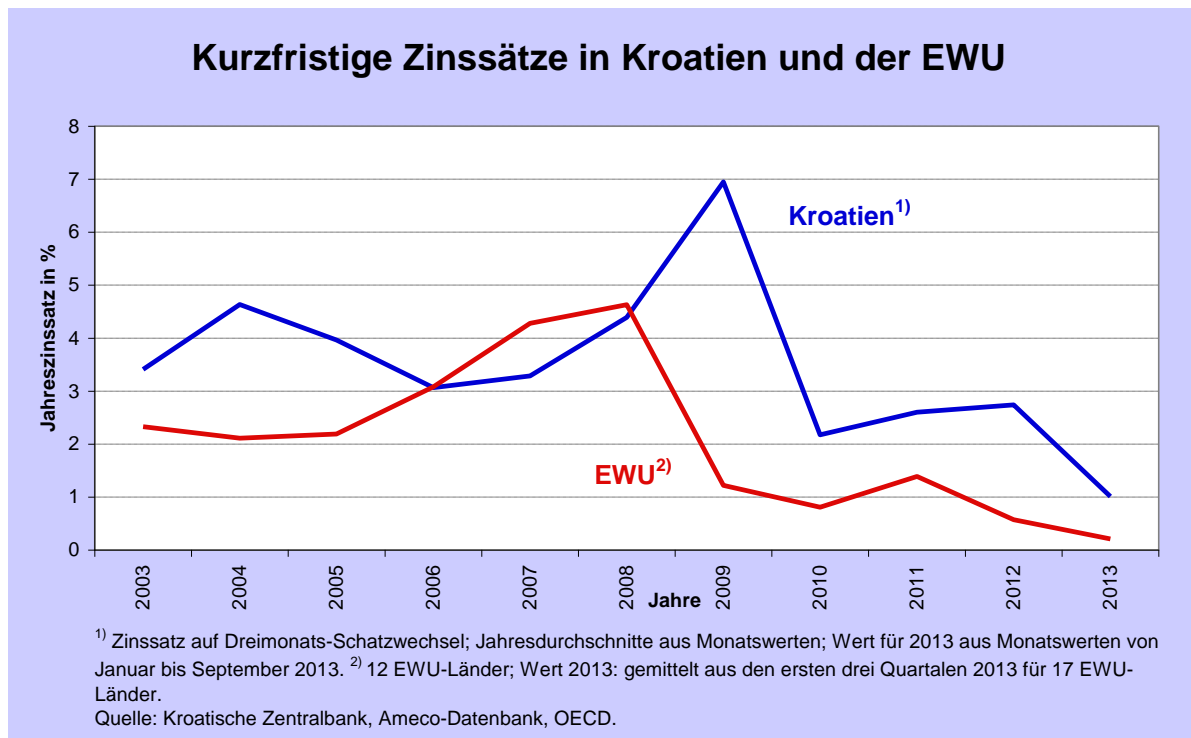
Samo od 2005. godine je Hrvatska – isto kao i Slovenija – u odnosu na Njemačku izgubila otprilike deset posto konkurentnosti, a od 1999. godine 25 (Hrvatska), odnosno 47 posto (Slovenija). Time je Hrvatska doduše u odnosu na neke zemlje jugoistočne Europe na dobitku, ali, kao što pokazuje realni efektivni tečaj, ukupno gledano na gubitku.

Međutim, neovisno o direktnom negativnom trgovinskom efektu, zemlja koja je otvorena poput Hrvatske ne može si dopustiti takav gubitak konkurentnosti jer to u potpunosti blokira gospodarsku politiku.

Gospodarsko-političke opcije

Razmotrimo, dakle, gospodarsko-političke mogućnosti koje postoje. Monetarna politika je prije svega usmjerena na to da se ne ugrozi stabilnost tečaja prema euru jer je ona od početka procesa stabilizacije 90-ih godina bila sidro koje je držalo cjelokupnu politiku. To je važno i zbog toga što je zemlja u velikoj mjeri „euroizirana“: građani na svojim računima kod uglavnom zapadnih (austrijskih) banaka većinom (otprilike 80 posto) drže eure i samo u maloj mjeri iznose u vlastitoj valuti – kuni. Sa stajališta HNB-a tečaj se i danas obavezno mora očuvati jer će u protivnom doći do još veće euroizacije te će Banka potpuno izgubiti kontrolu nad monetarnom politikom. Sukladno tomu drži kamatnu stopu koja je relativno visoka u usporedbi s ostatkom Europe (vidi sl. 10).

Slika 10

Legenda uz grafiku:

Kratkoročne kamatne stope u Hrvatskoj i Europskoj monetarnoj uniji

Kroatien¹⁾ = Hrvatska

EWU²⁾ = Europska monetarna unija

Jahreszinssatz in % = godišnja kamatna stopa u %

Jahre = godina

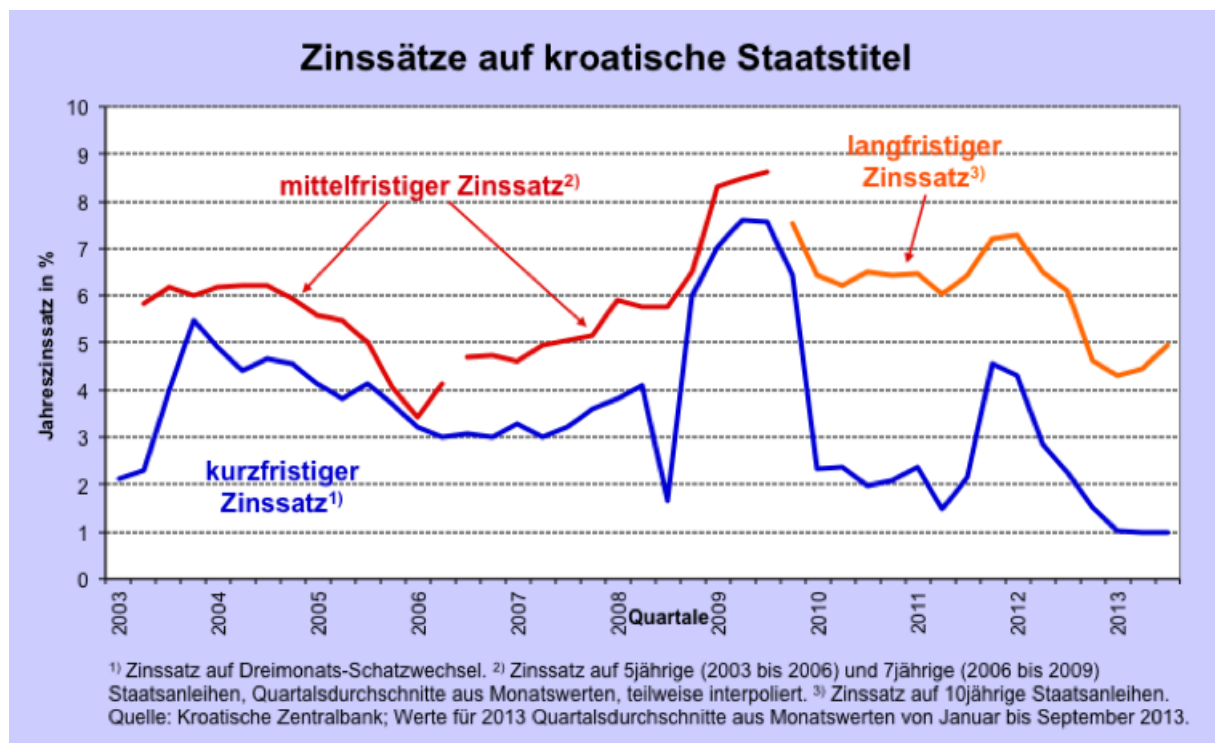
¹⁾ Kamatna stopa na tromjesečne riznične zapise; godišnji prosjek mjesečnih vrijednosti; vrijednost za 2013. g. na temelju mjesečnih vrijednosti od siječnja do rujna 2013.g.

²⁾ Zemlje Europske monetarne unije; vrijednost 2013.g. utvrđena je na temelju prosjeka prva tri kvartala 2013.g. za 17 zemalja Europske monetarne unije

Izvor: HNB, baza podataka Ameco, OECD.

Kratkoročna kamatna stopa u visini od jedan posto je, doduše, nominalno niska, ali s obzirom na pokušaj da se konkurentnost ponovno uspostavi uz sniženje plaća, dakle, preko deflacije, realno je u očima građana i poduzetnika u trenutnoj gospodarskoj situaciji vjerojatno previsoka.

Slika 11

Legenda uz grafiku:

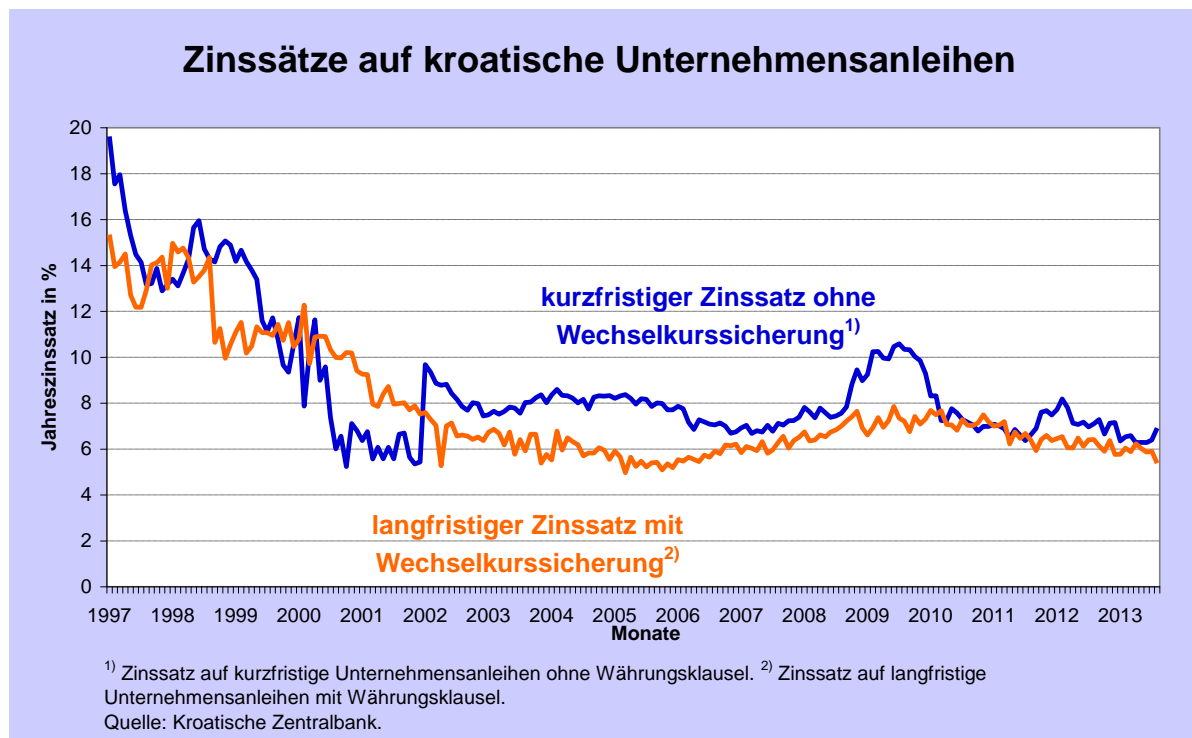
Kamatne stope na hrvatske državne vrijednosnice

kurzfristiger Zinssatz¹⁾ = kratkoročna kamatna stopa
 mittelfristiger Zinssatz²⁾ = srednjoročna kamatna stopa
 langfristiger Zinssatz³⁾ = dugoročna kamatna stopa
 Jahreszinssatz in % = godišnja kamatna stopa u %
 Quartale= kvartali

¹⁾ Kamatna stopa na tromjesečne riznične zapise ²⁾ Kamatna stopa na 5-godišnje (2003. do 2006.) i 7-godišnje (2006.- 2009.) državne obveznice, kvartalni prosjeci mjesečnih vrijednosti, djelomično interpolirani ³⁾ Kamatna stopa na 10-godišnje državne obveznice
 Izvor: HNB; vrijednosti za 2013. g. kvartalni prosjeci mjesečnih vrijednosti za razdoblje od siječnja do rujna 2013.

Također su i dugoročne kamatne stope su znatno više od kratkoročnih, što dodatno otežava financiranje investicija te zapravo zahtijeva politiku à la quantitative easing, dakle, kao u SAD i Japanu, direktnu intervenciju HNB-a na tržištu kapitala radi smanjenja dugoročnih kamata.

K tomu dolazi da financijska tržišta očekuju deprecijaciju kune, stoga se, kao što to pokazuju podaci HNB-a, na štedne uloge u kunama plaćaju veće kamate nego na štedne uloge u eurima, ali i kamatne stope na štedne uloge u eurima su znatno više nego primjerice u Njemačkoj. Na primjeru hrvatskih poduzetničkih zajmova je taj fenomen prikazan na slici 12: tu se vidi da valutne klauzule koje trebaju služiti kao sigurnost protiv oscilacija tečaja znatno utječu na tržište za korporativne obveznice: jer zašto bi se inače inverzivna kamatna struktura (na kratkoročne obveznice, koje nisu osigurane protiv oscilacija tečaja, kamate su veće nego na dugoročne, osigurane obveznice) održala gotovo kontinuirano deset godina?

Legenda uz grafiku:

Kamatne stope na hrvatske korporativne obveznice

kurzfristiger Zinssatz ohne Wechselkurssicherung¹⁾ = kratkoročna kamatna stopa bez valutne klauzule

langfristiger Zinssatz²⁾ = dugoročna kamatna stopa s valutnom klauzulom

Jahreszinssatz in % = godišnja kamatna stopa u %

Monate = mjesec

¹⁾ Kamatna stopa na kratkoročne korporativne obveznice bez valutne klauzule ²⁾ Kamatna stopa na dugoročne korporativne obveznice s valutnom klauzulom

Izvor: HNB

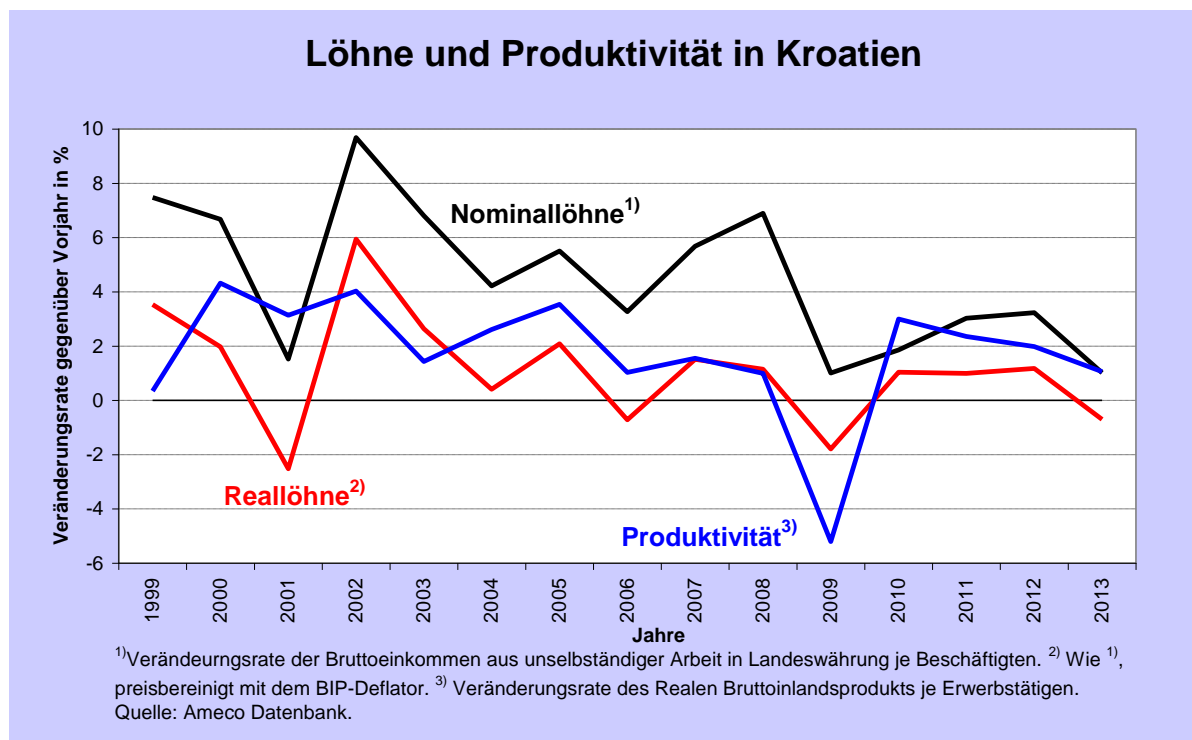
Daleko niža kamatna stopa (na kune ili kune *i* eure) bi sa sobom donijela opasnost da će financijska tržišta povući kapital te da bi kuna bila pod pritiskom deprecijacije od kojeg se HNB u konačnici ne bi mogla uspješno obraniti, jer su njezine devizne rezerve (s kojima bi morala intervenirati, dakle kupiti kune) ograničene.

No, unatoč tim problemima je očito da zemlja treba deprecijaciju vlastite valute kako bi ponovno postala konkurentna te kako bi dobila impuls izvana za oživljavanje gospodarstva. Deprecijacija je doduše, iz perspektive odgovornih za gospodarsku politiku, povezana s opasnosti da će, uz potpuno slobodan promet kapitala kako je predviđen u Europi pod normalnim okolnostima, doći do daljnje euroizacije, što znači da više ne bi postojalo normalno bankarsko poslovanje domaćom valutom. Ali, i to ne mijenja ništa vezano za nužnost deprecijacije, i čini se da to dobro zna svaka dobro upućena osoba u zemlji. Samo bi se za građane koji su prešli na eure, deprecijacija kune činila kao dobit jer bi onda njihov štedni ulog u eurima više vrijedio. Međutim, to bi trajno gledano dovelo do porasta inflacije u Hrvatskoj jer bi građani postupno svoje štedne uloge u eurima mijenjali za kune kako bi kupili „jeftinu“ robu.

Ali, budući da se želi spriječiti deprecijacija te je uočen problem vezan za konkurentnost, rast jediničnih troškova rada pokušava se kontrolirati kroz manji rast plaća (realno čak negativni). Taj postupak koji se često naziva i „internom deprecijacom“ (koji je, kako mi je rečeno, preporučio i Paul Krugman prilikom svog posjeta Rovinju 2012. godine)

neposredno pogoršava gospodarsku situaciju jer se smanjuje potražnja na domaćem tržištu.

Slika 13

Legenda uz grafiku:

Plaće i produktivnost u Hrvatskoj

Nominallöhne¹⁾ = nominalne plaće

Reallöhne²⁾ = realne plaće

Produktivität³⁾ = produktivnost

Veränderungsrate gegenüber Vorjahr in % = stopa promjena u odnosu na prethodnu godinu u %

Jahre = godina

¹⁾ Stopa promjene bruto dohotka od nesamostalnog rada u domaćoj valuti po zaposlenom. ²⁾ Kao ¹⁾, prilagođena pomoću deflatora BDP-a ³⁾ Stopa promjene realnog bruto domaćeg proizvoda po zaposlenom.

Izvor: baza podataka Ameco

Kao i u južnoj Europi, smanjenje plaća je upravo suprotno od onoga što je ispravno, jer je potražnja na domaćem tržištu važnija za ukupni razvoj gospodarstva od izvoza.

Za zemlju s dugovima manjim od šezdeset posto postojala bi mogućnost da se gospodarstvo potakne kroz javnu potražnju. Ali i to je tabu jer se obvezno želi spriječiti da državni dug prijeđe onih ominoznih šezdeset posto iz Ugovora iz Maastrichta – iako će se to dogoditi samo po sebi ako se nitko ne usudi dati fiskalni poticaj. Ali, to znači da ne postoji mogućnost da se gospodarstvu da pozitivni impuls koji ono hitno treba kako bi izašlo iz recesije. A iz recesije se mora izaći jer nezaposlenost već sada iznosi gotovo dvadeset posto te prijeti i daljnji rast ako se ništa ne dogodi.

Kako bi moglo izgledati rješenje?

Dugoročno gledano, rješenje postoji samo s deprecijacijom valute. To se na kraju pokazalo u svim zemljama svijeta kod takvih kriza, bez obzira na to koji su se argumenti iznosili protiv toga (poput primjerice male elastičnosti izvoza ili tzv. efekti J-krivulja). No, ona se mora točno isplanirati i biti ispravno dimenzionirana te se, uz međunarodnu podršku, mora zaustaviti pravovremeno. Euroizacija, koja se danas primjećuje, ne

mijenja ništa u tomu da se moraju smanjiti tekući troškovi poduzeća koji su izraženi u kunama. Puno čak govori u korist tomu da jednokratna snažna deprecijacija ne bi pojačala euroizaciju, već bi je možda čak i smanjila. Danas mnogi građani odmah mijenjaju svoj novac u eure jer se boje deprecijacije, o kojoj gotovo svatko govori potihom. Kada se to dogodi, strah će nestati i mnogi će čak špekulirati na aprecijaciju kune ako je deprecijacija bila snažna i uspješna u smislu da vanjska trgovina tako dobije zamah. Upravo zbog toga bi jednokratna deprecijacija HNB-a dopustila da se kamate spuste na razinu koja odgovara lošoj gospodarskoj situaciji.

No, bitno je da bi nakon deprecijacije mogao prestati sada trajno prisutni pritisak na radnike jer „interna“ deprecijacija nakon prave „vanjske“ deprecijacije više ne bi bila potrebna. Onda bi se, neovisno o velikoj nezaposlenosti, mogao zaključiti sporazum između radnika, poslodavaca i vlade da će plaće u budućnosti rasti s rastom produktivnosti plus ciljane inflacijska stopa (koja bi trebala odgovarati europskoj). Na taj način bi bio osiguran rast domaće potražnje te isključeno ubrzanje inflacije.

Kako deprecijacija ne bi izmakla kontroli te kako ne bi prešla željenu dimenziju, neizostavno bi bila nužna podrška Bruxellesa i Europske središnje banke u Frankfurtu. Komisija bi takvom projektu trebala dati političku podršku, a ESB bi HNB-u u slučaju potrebe trebala pomoći, ako postoji opasnost da bi deprecijacija zbog špekulacija mogla izmaći kontroli. To bi za ESB bila sitnica jer bi privremeno s eurima morala kupiti, za svoje prilike, veoma malu količinu kuna koje bi onda kasnije opet mogla prodati HNB-u.

U takvoj bi konstelaciji eventualno još bila potrebna i podrška države da s javnim investicijama pomogne u početnom zamahu. Ali, to čak i nije nužno. U svakom bi slučaju došlo do zamaha koji bi kroz sporazum o plaćama bio osiguran i trajan. Nezaposlenost bi se mogla postupno smanjiti i moglo bi se razmisliti o ulasku u eurozonu, čim ona prevlada svoje vlastite poteškoće.

Nasuprot tomu, nada da će se najveći problemi riješiti sami po sebi ulaskom u eurozonu, mogla bi se ispuniti samo onda ako bi se nužna deprecijacija provela neposredno prije pristupanja. Europska komisija takav postupak još nije podržala iako je očit. Osim toga, ulazak u eurozonu trenutno u velikoj mjeri ovisi o pitanju hoće li se, ako se recesija nastavi, uspjeti ostvariti tradicionalni kriteriji, a posebice kriterij državnog zaduženje od najviše šezdeset posto. Ali, to nije baš vjerojatno jer će, uz daljnji rast nezaposlenosti, državi biti sve teže ograničiti svoj deficit bez političkih turbulencija, kao što su to već pokazale prethodne godine u Hrvatskoj.

Europska tragika je da političke institucije, koje su potrebne za provedbu naznačenog rješenja, ili ne postoje ili imaju ideološke blokade. Kada bi postojao europski monetarni fond (ili narodna banka) koji ima zadaću pomoći zemljama kao što je Hrvatska, da prevladaju poteškoće nastale u tranziciji, ali bez velikih kondicija (dakle, uvjeta vezanih za kredite, kao što je to slučaj kod MMF-a), u čitavoj bi se istočnoj i jugoistočnoj Europi brzo prebrodila snažna trenja i politički rizici. No, Europska komisija, isto kao i MMF, kod svake pomoći odmah razmišlja o tomu kako se tim zemljama može nametnuti vlastita gospodarsko-politička slika svijeta, koja je neoliberalna i neoklasična. A to obično onemogućava mirnu i logičnu analizu problema i, na kraju, sprječava razumno rješenje.

Europska komisija je već s ulaskom Hrvatske u EU ove godine trebala predočiti takvu analizu. Ali, to ne nije dogodilo i zbog toga će Hrvatska kod najmanjih naznaka krize na financijskim tržištima morati pozvati Međunarodni monetarni fond koji će onda, kao prvo, „liberalizirati“ tržište rada i državi propisati strogu disciplinu izdataka. To će dodatno pojačati recesiju i povećati nezaposlenost, kao što smo to imali prilike vidjeti u

južnoj Europi. A hoće li demokracija u južnoj Europi ili u zemlji kao što je Hrvatska to preživjeti, to nitko ne pita.